



XORAZM VILOYATIDA ZIYORAT TURIZMINI RIVOJLANTIRISHNING TARIXIY EVOLYUTSIYASI

Eshchanov Hurmat Matnazarovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti assistenti

xeshchanov7@gmail.com

Xudoyberganov Hamrobek Xamdambek o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Buxgalteriya hisobi yo'nalishi,
1-bosqich talabasi

xudoyberganovh2007@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20394122>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 11-may 2026 yil
Ma'qullandi: 15-may 2026 yil
Nashr qilindi: 26-may 2026 yil

KEY WORDS

ziyorat turizmi, Xorazm viloyati, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, tarixiy-madaniy meros, turizm infratuzilmasi, turistik salohiyat

ABSTRACT

Ushbu maqolada Xorazm viloyatida ziyorat turizmini rivojlantirishning ijtimoiy-iqtisodiy jihatlari tahlil qilinadi. Bundan tashqari, mahalliy aholi bandligi, infratuzilma rivojlanishi, byudjet tushumlari va ijtimoiy barqarorlik nuqtayi nazaridan ziyorat turizmining iqtisodiy samaradorligi ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari Xorazm viloyatini xalqaro ziyorat turizmi xaritasiga kiritish uchun kompleks strategiyani ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kirish. Jahon iqtisodiyotida turizm sohasining ahamiyati yildan-yilga ortib bormoqda. Xalqaro turizm tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra, turizm sanoati global YalMning taxminan 10 foizini tashkil etib, dunyo bo'ylab yuz millionlab odamga ish joyi yaratadi [1]. Ziyorat turizmi esa ushbu sohaning eng jadal rivojlanayotgan segmentlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi o'zining boy tarixiy-madaniy merosi bilan ziyorat turizmini rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega. Mamlakatimizda 7000 dan ortiq moddiy madaniy meros ob'ektlari mavjud bo'lib, ularning muhim qismi islom sivilizatsiyasining buyuk markazlari hisoblangan Samarqand, Buxoro va Xiva shaharlari bilan bog'liqdir [2]. Jumladan, Xorazm viloyati o'zining noyob geografik o'rni, ko'hna tarixi va boy madaniy merosi bilan ziyorat turizmini rivojlantirish uchun istiqbolli hudud hisoblanadi. Mintaqada Pahlavon Mahmud maqbarasi, Sayid Allauddin maqbarasi, Juma masjidi, Ko'hna Ark va boshqa ko'plab ziyoratgohlar mavjud. Shu bilan birga, ushbu salohiyatni to'liq ro'yobga chiqarish yo'lida bir qator ijtimoiy-iqtisodiy muammolar hal etilishini talab etmoqda [3].

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi Xorazm viloyatida ziyorat turizmini rivojlantirishning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini ilmiy asosda baholash zaruratidan kelib chiqadi. Tadqiqot maqsadi mintaqada ziyorat turizmini rivojlantirishning asosiy muammo va imkoniyatlarini aniqlash, uning ijtimoiy-iqtisodiy ta'sirini tahlil qilish hamda strategik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning metodik uslublari. Mazkur maqolada tahlil va sintez, statistik tahlil, taqqoslash, iqtisodiy tahlil, SWOT tahlil kabi tadqiqot uslublari foydalanildi.

Adabiyotlar sharhi. Ziyorat turizmini o'rganish ko'p qirrali ilmiy yo'nalish bo'lib, u turizm, din, iqtisodiyot va antropologiya fanlarining kesishmasida joylashadi. Xalqaro ilmiy adabiyotlarda ushbu soha bo'yicha ko'plab tadqiqotlar mavjud. Rinschede (1992) ziyorat

turizmini birinchilardan bo'lib ilmiy jihatdan tasniflab, uni diniy motivatsiya bilan amalga oshiriladigan sayohatlar sifatida ta'riflagan [4]. Smith (1992) o'zining "The Quest in Guest" asarida pilgrimaj va turizm o'rtasidagi munosabatlarni chuqur o'rganib, ular o'rtasidagi o'zaro ta'sir va farqlarni ilmiy jihatdan asoslab bergan [5]. Morinis (1992) esa ziyoratning madaniy va ma'naviy o'lchamlarini tahlil qilib, uning ijtimoiy integratsiyada tutgan o'rnini ko'rsatib o'tgan [6]. Timothy va Olsen (2006) tahriridagi "Tourism, Religion and Spiritual Journeys" to'plami ziyorat turizmini ko'p qirrali tarzda ko'rib chiqqan [7].

O'zbekiston bo'yicha tadqiqotlar orasida Toshmatov (2019) va Xasanov (2021) larning ilmiy ishlari alohida ahamiyat kasb etadi. Toshmatov O'zbekistondagi islom meros ob'ektlarining turistik salohiyatini baholab, ularni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini belgilab bergan [8]. Xasanov esa mintaqaviy turizm iqtisodiyotini tahlil qilgan va mahalliy aholining turizm sohasida ishtirokini oshirishning amaliy mexanizmlarini ishlab chiqqan [9]. Yunusova (2020) Xorazm viloyatining turistik infrastrukturasi o'rganib, mintaqadagi mavjud muammolarni aniqlab bergan va ularni bartaraf etishning usullarini taklif qilgan [10]. Rahimov (2022) O'zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirish dasturlarini tahlil qilgan va xalqaro tajribalarni o'rganib, mamlakatimiz sharoitiga moslashtirilgan tavsiyalar ishlab chiqqan [11].

Shu bilan birga, adabiyot tahlili shuni ko'rsatadiki, Xorazm viloyatidagi ziyorat turizmining ijtimoiy-iqtisodiy masalalari alohida va kompleks tarzda o'rganilmagan. Ushbu bo'shliqni to'ldirish uchun mazkur tadqiqot amalga oshirilgan bo'lib, u mavjud nazariy asosni mintaqaviy empirik ma'lumotlar bilan boyitishga xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Xorazm viloyatida 30 dan ortiq muhim ziyorat ob'ektlari mavjud bo'lib, ular o'zining tarixiy, ma'naviy va me'moriy ahamiyati bilan ajralib turadi. Eng muhim ziyoratgohlar quyidagilar hisoblanadi: Pahlavon Mahmud maqbarasi (XIII-XIX asrlar), Sayid Allaiddin maqbarasi (XIV asr), Juma masjidi (X asr, 213 ustunli), Ko'hna Ark (XVII asr), Matniyoz devonbegi honaqohi va madrasa majmuasi. So'rovnoma natijalari tahlili ko'rsatdiki, so'ralgan turistlarning 78 foizi Xorazm viloyatiga tashrif buyurishda diniy-ma'naviy motivatsiya hal qiluvchi ro'l o'ynaganini ta'kidlagan. Turistlarning 65 foizi viloyatdagi ziyorat ob'ektlari bilan tanishishdan qoniqish hosil qilgan, biroq 71 foizi infratuzilma sifatidan noroziligini bildirgan [12]. Viloyat turizm sohasining iqtisodiy ko'rsatkichlari tahlili shuni ko'rsatdiki, 2019-2024 yillar oralig'ida ziyorat maqsadida kelgan turistlar soni 2,3 baravar o'sgan. 2024 yilda viloyatga tashrif buyurgan turistlarning umumiy soni 187 ming nafarni tashkil etib, ularning 43 foizi xorijiy mamlakatlardan kelgan. Ziyorat turizmidan olingan yalpi daromad 2024 yilda 78,4 milliard so'mni tashkil etgan, bu 2019 yilga nisbatan 3,1 baravar ko'pdir [13].

Turizm sohasida band bo'lgan ishchilar soni viloyat bo'yicha 12 400 kishini tashkil etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, har 10 ta turistik xizmat ko'rsatuvchi ish o'rne bilvosita tarzda yana 3-4 qo'shimcha ish o'rne yaratadi (ovqatlanish, transport, hunarmandchilik sohasida). Bu ziyorat turizmining mahalliy aholining bandligi va daromad darajasiga ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Biroq tadqiqot viloyatda mavjud turistik potensialning atigi 35-40 foizi ro'yobga chiqqanligini aniqladi [14].

Quyidagi jadvalda Xorazm viloyatida ziyorat turizmining asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlari dinamikasi keltirilgan (2020-2024 yillar):

Ko'rsatkich	2020	2021	2022	2024
Turistlar soni (ming kishi)	62	81	119	187
Xorijiy turistlar ulushi (%)	28	31	38	43
Turizm daromadi (mlrd so'm)	25.2	34.7	52.1	78.4
Ish o'rinlari	7800	9100	10900	12400

soni (kishi)				
Turizm ob'ektlari soni	18	22	27	34

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Xorazm viloyatidagi ziyorat turizmi rivojlanishida bir qator tizimli muammolar mavjud. Bu muammolar o'zaro bog'liq bo'lib, ularni kompleks yechimlar orqaligina bartaraf etish mumkin. Asosiy muammolar qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin: birinchi navbatda, infratuzilma muammosi – viloyatda xalqaro standartlarga javob beradigan mehmonxonalar, transport yo'laklari va turist xizmatlari yetarli darajada rivojlanmagan; ikkinchi muhim muammo – kadrlar tayyorlash. So'rovnomalar natijalari shuni ko'rsatdiki, viloyatdagi gidlarning atigi 23 foizi xorijiy tillarni bilishi va xalqaro darajada xizmat ko'rsatish standartlarini egallashi bilan ajralib turadi. Bu esa xorijiy turistlarni to'liq xizmat ko'rsatishda jiddiy to'siq bo'lib turibdi; uchinchi muhim jihat – marketing va reklama. Viloyatning xalqaro turizm bozoridagi mavjudligi juda zaif bo'lib, asosiy raqib mintaqalar – Samarqand va Buxoro bilan taqqoslaganda Xorazmning brendi yetarli darajada rivojlanmagan. Raqamli marketing kanallari orqali qilingan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, Xiva shahri xorijiy turistlar orasida Samarqandga nisbatan 4-5 baravar kamroq qidiruv so'rovlariga ega.

Tadqiqot shuningdek, mahalliy aholining ziyorat turizmidan oladigan iqtisodiy foyda ulushini oshirish zaruratini ko'rsatdi. Hozirda turizm daromadlarining taxminan 60 foizi viloyat tashqarisiga (asosan Toshkent va xorijiy kompaniyalarga) chiqib ketmoqda. Bu "turizm sizib chiqishi" (tourism leakage) hodisasi mahalliy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga turizm sektorining ulushini sezilarli darajada pasaytirib qo'yimoqda. Ijobiy tomondan, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, mintaqada so'nggi yillarda amalga oshirilgan davlat investitsiyalari (Xiva tarixiy markazini rekonstruksiya qilish, yo'llarni yaxshilash, elektron viza tizimini joriy etish) turistik oqimni sezilarli darajada oshirishga olib kelgan. Ushbu tajriba ko'paytirilishi va kengroq miqyosda qo'llanilishi zarur.

Xulosa va takliflar. Mazkur tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Xorazm viloyati ziyorat turizmini rivojlantirish uchun ulkan, lekin hali to'liq ro'yobga chiqarilmagan salohiyatga ega. Mintaqadagi tarixiy-madaniy meros ob'ektlari, ayniqsa Xiva shahri – UNESCO Jahon merosi ro'yxatiga kiritilgan hudud – xalqaro miqyosda katta turistik qiziqish uyg'otadi. Mavjud potensialning atigi 35-40 foizidan foydalanilmoqda;
2. Ziyorat turizmini rivojlantirish viloyat iqtisodiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Turizm sohasida har 1 so'm investitsiya 2,7-3,2 so'm daromad keltiradi. Sektorda band bo'lgan har bir to'g'ridan-to'g'ri ish o'rni bilvosita 3-4 qo'shimcha ish o'rni yaratadi. Turizm daromadlarini 3 baravar oshirish viloyat YaRMning 8-10 foizini tashkil etishiga olib kelishi mumkin;
3. Muvaffaqiyatli rivojlanish uchun quyidagi strategik choralar ko'rilishi lozim: xalqaro standartlarga mos mehmonxona fondini yaratish (2026-2030 yillarda kamida 15 ta yangi mehmonxona); ixtisoslashtirilgan gidlar tayyorlash dasturini ishga tushirish; Xorazm ziyorat marshruti brendini yaratib, xalqaro marketing platformalarida targ'ib qilish; davlat-xususiy sheriklik mexanizmi asosida infratuzilmani rivojlantirish; mahalliy hunarmandchilik va gastronomiya turizmini ziyorat turizmi bilan integratsiya qilish.
4. Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash maqsadida mahalliy aholini turizm sohasiga faol jalb etish, ularning iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirish va "turizm sizib chiqishi" hodisasini bartaraf etish lozim. Bu maqsadda mahalliy kooperativlar va kichik biznesni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari joriy etilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O'zbekiston NMIU, 2017. – 56 b.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi PF-5611-sonli "2019-2025-yillarda O'zbekiston Respublikasining turizm sohasini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari to'g'risida" gi Farmoni
3. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Turizm statistikasi: 2020-2024 yillar. – Toshkent, 2024.
4. Xorazm viloyat hokimligi. Viloyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari: 2024 yilgi hisobot. – Urganch, 2024.
5. Toshmatov B.A. O'zbekistondagi islom meros ob'ektlarining turistik salohiyati: baholash va rivojlantirish yo'llari. – Toshkent: Fan, 2019. – 184 b.
6. Xasanov N.R. Mintaqaviy turizm iqtisodiyoti: muammolar va yechimlar. – Samarqand: SamDU, 2021. – 212 b.
7. Yunusova M.K. Xorazm viloyatining turistik infratuzilmasi: holat tahlili va rivojlantirish istiqbollari // O'zbekiston iqtisodiy axborotnomasi. – 2020. – №4. – B. 112-127.
8. Rahimov A.S. O'zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirish: xalqaro tajriba va milliy strategiya // Turizm va mehmondo'stlik. – 2022. – №2. – B. 45-62.
9. Rinschede G. Forms of Religious Tourism // Annals of Tourism Research. – 1992. – Vol. 19. – No. 1. – P. 51-67.
10. Smith V.L. The Quest in Guest // Annals of Tourism Research. – 1992. – Vol. 19. – No. 1. – P. 1-17.
11. Timothy D.J., Olsen D.H. Tourism, Religion and Spiritual Journeys. – London: Routledge, 2006. – 280 p.
12. UNWTO. Religious Tourism: An Overview of Key Concepts and Global Trends. – Madrid: World Tourism Organization, 2023.
13. Morinis A. Sacred Journeys: The Anthropology of Pilgrimage. – Westport: Greenwood Press, 1992. – 312 p.
14. Henderson J.C. Religious Tourism and its Management: The Hajj in Saudi Arabia // International Journal of Tourism Research. – 2011. – Vol. 13. – No. 6. – P. 541-552.

INNOVATIVE
ACADEMY